

ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЗА ЧАСТИНОМОВНИМ ПРИНЦИПОМ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті запропоновано вивчення фразеологізмів, дотримуючись частиномовного принципу в курсі української мови за професійним спрямуванням. Звернено увагу на важливість вивчення фразеології у складі лексики.

Ключові слова: українська мова за професійним спрямуванням, фразеологізми, фразема, стійкі словосполучення, частиномовний принцип.

Abstract

The article offers the study of phraseology, following part of the main principle in the course of the Ukrainian language in the professional field. Attention is drawn to the importance of studying phraseology in the vocabulary.

Key words: Ukrainian language for professional purposes, phraseology, phrasema, stable phrases, partial language principle.

Вступ

Фразеологізми належать до стійких мовних конструкцій, характерною особливістю яких є національна маркованість. Вони становлять країнознавчу цінність і відображають національну культуру носіїв мови-джерела. Під час вивчення фразем виникають певні труднощі. Адже завдання викладача української мови – відпрацювати знання, уміння й комунікативні навички, які визначають здатність особи застосовувати її для задоволення своїх суспільних, соціальних, освітніх, соціокультурних потреб [1, с. 736]. У період модернізації освіти надзвичайно важливим є використання творчого переходу до формування комунікативних компетентностей студентів. Гостро постає проблема пошуку ефективних прийомів і методів навчання студентів української мови, зокрема вивчення фразеології як джерела лінгвокультурної інформації та способу формування комунікативної компетенції, які ми застосовуємо у практиці викладання української мови. Вивчення фразеологізмів є важливим засобом інтенсивного оволодіння українською лексикою, оскільки саме у стійких словосполученнях найяскравіше відображено мовну своєрідність, українську національну культуру, традиції побуту, явища минулого і сучасного життя українців (*класти зуби на мисник, підвести під монастир, ділити шкуру небитого ведмеда, не бачити смаженого вовка, дати гарбуза*).

Питання ролі та місця фразеології було і є предметом багатьох наукових досліджень. Класифікацією фразеологічних одиниць займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: Л. Архангельський, С. Берлізон, Л. Булаховський, О. Кунін. Структурно-семантичні ознаки досліджували Н. Лалаян, В. Флейшер, Н. Щербань. Стилiстичні особливості фразеологізмів розглядали Ю. Фірсова, Я. Баран, С. Флоріна. Вивчення фразеологізмів у курсі української мови як іноземної знаходимо в працях [1–7]. Передусім лінгвісти акцентують увагу на важливості вивчення фразеології, пропонують низку завдань і вправ на поглиблення мовленнєвої компетенції. Незважаючи на наявність багатьох наукових праць, розгляд фразем за частиномовним принципом не було об'єктом досліджень. У цьому й полягає актуальність нашої розвідки.

Метою статті є дослідження фразеологічних одиниць за граматичними формами, наявними в їхньому складі.

У сучасному східнослов'янському мовознавстві відомо кілька класифікацій фразеологізмів. Найвідоміша з них – *семантична* класифікація В. В. Виноградова, яка започаткувала основи фразеології як лінгвістичної дисципліни. Опрацьована на ґрунті синтаксичних ідей О. О. Шахматова з урахуванням результатів наукових досліджень швейцарського стиліста Шарля Баллі [8], класифікація розрізняє три типи фразеологічних одиниць: а) *фразеологічні зрощення*, б)

фразеологічні єдності й в) фразеологічні сполучення [9, с. 145]. Інший російський вчений М. М. Шанський, зберігши три основні класи фразеологізмів за схемою В. В. Виноградова, у семантичній класифікації виділив четвертий клас – фразеологічні вирази [11, с. 62–63]. В українській лінгвістиці найвідомішою залишається генетична класифікація фразеологізмів, запропонована академіком Л. А. Булаховським, який упорядковував фразеологізми за історико-етимологічним принципом. Послідовники класифікаційної теорії академіка Л. А. Булаховського виділяють у фразеологічному складі української мови різну кількість генетичних груп. Зокрема, Л. Г. Скрипник виділяє: 1) питомі українські фразеологічні одиниці; 2) запозичені фразеологічні одиниці; 3) фразеологічні кальки й напівкальки [10, с. 149].

Розглянемо фразеологічні одиниці за частиномовним принципом наявності у їхньому складі різних частин мови.

1. Називний відмінок: *горяча тема, шокова терапія, біла ворона, синя панчоха, легкий хліб, медовий місяць, кругова порука, куряча сліпота, тайна вечера, лавровий вінок, золоті руки, лиха доля, зелена вулиця, широка душа, холодний розум, дамоклів меч, авгієві стайні, золоте правило, золотий дощ, золота голова, золотий фонд, ні сват ні брат.*

2. Непрямі відмінки: *війна компромісів, йому ціни немає, місце під сонцем, сіль землі, граніт науки, ефект присутності, машина часу, нитка Аріадни, з одного тіста, макітра розуму, голова на плечах, крапля в річці.*

3. Прикметникові та дієприкметникові форми: *подвійний стандарт, чорний піар, парламентські стосунки, наріжний камінь, лиха година, ангельське терпіння, ведмежа послуга, ахилесова п'ята, гострий на язик, заборонений плід, смажені факти, споживчий кошук, шитий білими нитками, проханий шматок, стріляний горобець, гарячий на руку, швидкий на слово, важкий/легкий на руку, битий козир.*

4. Прислівникові: *бути вдома й замужем, дерти носа вгору, мало каші з 'ів, далеко заходити, далеко бачити, і вдень, і вночі, брати слова назад, держатися гуртом, ні за цапову душу, світ за очі, вгору ніколи глянути, до певної міри, за мить (за якусь коротку), з маком і з таким, як сніг на голову, як грім з ясного неба, як по писаному, краще пізно, ніж ніколи; краще менше, та краще; аби з рук, з легким серцем, як маку, як медом мастити, аж з медом та з маком, до певної міри, скоріш за все, і дешево, і сердито; ні гаряче ні зимно, ні до ладу ні до прикладу, без керма і без ветрил.*

5. Дієслівні: *лізти чортів в зуби, тримати язик за зубами, бити байдики, вести в оману, вставляти пальці в колеса, рубати лебедя, ловити тав, пекти раків, їхати зайцем, не чути душі, крутити хвостом, верзти нісенітницю, загрибати жар чужими руками, замилювати очі, бути між двох вогнів, парити мозги, милувати око, зарубити на ніс, пошити в дурні, роботи з мухи слона, купувати kota в мішку, підкласти свиню, баламутити голову, бачити смаленого вовка, берегти як зеницю ока, мати Бога в серці, хоч з лиця води напийся, держиться душа в тілі, вертиться як веретено, лежати лежма, обдирати як липку.*

6. Числівникові: *майстер першої руки, як двічі два, п'яте через десяте, сім п'ятниць на тиждень, п'ята колона, алюр три хрести, десята вода на киселі, семеро одного не ждуть, п'яте колесо до возу, десята спиця в колесі, в чотири ока, грати першу скрипку, сім разів відмір один раз відріж, два чоботи – пара, на один аршин, одного поля ягоди, одним миром мазані, обоє рябоє, як дві краплі води, два чоботи на одну ногу, убивати двох зайців, слухати одним вухом.*

7. Порівняльні конструкції: *вибував як верба, закохався як чорт у стару вербу, гарна як писанка, працює як віл, струнка як смерека, міцний як дуб, надувся як індик, як риба у воді, жити як вареник у сметані, цвісти як мак, почервоніти як рак, руки холодні як лід, як оселедців у бочці, вертїтисся як муха в окропі, несмачна як трава, процвітає як мак, як макогін на ночви.*

8. Із структурою простого речення: *Крапля камінь точить. Комар носа не підточить. Хоч кілок на голові теши. А все-таки вона крутиться. Рано чи пізно – це все одно сталося б. Не святі горшки ліплять. Друзі пізнаються в біді. Язык до Києва доведе. Не беріть гріх на душу. Дурень думкою багатіє. Безплатний сир лише в мишоловці. Гуртом легше й батька бити. Якось то воно буде! Ні пуха, ні пера! Бог на поміч! Хай тобі грець! Кожний Іван має свій план. Пізнай самого себе. На все свій час.*

9. Складносурядні речення: *Одна голова добре, а дві краще. Сказати легко, а зробити важко. Моя хата з краю – нічого не знаю. Умій вчасно сказати – умій замовкнути. Гірко заробиш – солодко з'їси. Всюди добре, а вдома – найліпше.*

10. Складнопідрядні речення: *Я вдячний, що відкрили очі, а то душі її я не побачив. Якщо й вусом не вести, то мрії не допоможуть. Маємо те, що маємо. Добре там, де нас немає. Що з воза впало, те пропало. Де два українці, там три гетьмани.*

Висновки

Отже, фразеологія української мови – це її багатство й краса. Більшість фразеологізмів породжені талантом, мудрістю народу. У фразеологізмах віддзеркалюють світогляд, духовність, ментальність, естетичний світ, етичну національну культуру та життєвий простір народу-носія мови. Вище наведені фразеологізми виконують оцінно-емоційну та експресивну функції. Це пояснюється самою природою цих мовних одиниць. Більшість із них сформувалася саме на українському ґрунті. Фразеологізми є специфічними мовними формулами, картинками світу із закодованою інформацією про минуле наших предків, їхній спосіб життя. Вони збільшують силу й виразність висловлювань, реалізують авторську інтенцію, заохочують до спільного міркування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л., Пустовіт Т., Радомська Л., Горчинська Л. Система методів і вправ для вивчення фразеологізмів у курсі української мови як іноземної. Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph / Hritchenko T., Loiuk O., International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. С. 735-745.
2. Азарова Л. Є. Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики. – Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.– Т.32 (71). №1, 2021. – С. 1–7.
3. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Особливості вивчення фразеологізмів у викладанні української мови як іноземної. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». 2019.–Т. 30(69). No 4. С. 4–6.
4. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної. Закарпатські філологічні студії. 2020.–Вип. 13. С.15–23.
5. Азарова Л. Е., Горчинская Л. В. Фразеологизмы как аспект изучения лексики иностранными студентами. Закарпатські філологічні студії. 2019.– Вип. 11. Т. 1. С. 61–67.
6. Azarova L., Pustovit T., Radomska L., Horchinska L. Use of information technologies in studying phraseology in the course of Ukrainian as a foreign language. AdvancedEducation. 2020, 16, 39–48. Наукометрична база «Web of Science».
7. Азарова Л. Є. Жаргонна фразеологія в мас-медійному дискурсі. Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ. 2020) : збірник доповідей. Вінниця : ВНТУ, 2020.–С. 191–193.
8. Балли Ш. Французская стилистика / Пер. с фр. К. А. Долинина. – М. :Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
9. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избр. тр. : лексикология и лексикография.– М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
10. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. –К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
11. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка /Н. М. Шанский. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1985. – 160 с.

Азарова Лариса Євстахіївна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, kmz2427@ukr.net.

Azarova Larisa Yevstahievna – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, kmz2427@ukr.net.